

DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2018.33>

УДК 343.98

С. Ф. Брюхань, судовий експерт
Сумського відділення Харківського
НДІСЕ

E-mail: uristok@gmail.com,

Н. В. Сиротенко, старший науковий
співробітник Харківського НДІСЕ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ БАГАТООБ'ЄКТНИХ СУДОВО-ПОЧЕРКОЗНАВЧИХ ЕКСПЕРТИЗ

Розглянуто специфіку багатооб'єктної судово-почеркознавчої експертизи та особливості її окремої стадії – попереднього дослідження. Наведена послідовність етапів дослідження може бути одним із видів гарантії повного й усебічного об'єктивного проведення дослідження значної кількості об'єктів, слугувати підґрунтям для прийняття правильного експертного рішення.

Ключові слова: багатооб'єктна експертиза, алгоритм вирішення завдання, стадія дослідження.

Як й інші сфери знань, судове почеркознавство знаходиться в постійному розвитку. Хоча його основні постулати були висунуті науковцями в другій половині ХХ ст., цей процес в жодному разі неможливо назвати завершеним стосовно досліджень вирішення ідентифікаційних завдань. Наукові розробки на сучасному етапі продовжують дослідження закономірностей процесу вирішення експертних завдань, удосконалюють методики почеркознавчої експертизи, допомагають оптимізувати роботу експерта-почеркознавця¹.

Аналіз експертної практики доводить, що багатооб'єктні експертизи завжди були значною часткою судово-почеркознавчих експертиз, які призначалися судом або органами досудового розслідування. Це доказує, що потреба в дослідженні великої кількості почеркових об'єктів виникає час від часу при розслідуванні кримінальних проваджень, господарських справ, пов'язаних з економічною діяльністю підприємств і окремих осіб, при розгляді деяких цивільних справ за майновими спорами та ін. Актуальність проведення подібних експертиз із часом не зменшується. У багатьох випадках висновок експерта є основним підґрунтям для прийняття рішення у справі.

Специфіка дослідження багатьох об'єктів надає можливість визнати названу експертизу окремим видом². Оскільки судово-почеркознавча експертиза взагалі є однією з трудомістких і таких, що потребує використання експертом значного проміжку часу, науковці з другої половини ХХ ст. і до-

¹ Меленевська З. С. Судове почеркознавство: проблеми і перспективи розвитку. *Криміналістичний вісник*. 2015. № 1. С. 113–120.

² Колонутова А. И. Особенности проведения многообъектных почерковедческих экспертиз: библиотечка эксперта. Москва : ВНИИ МВД СССР, 1972. 22 с.

тепер намагалися спростити та структурувати процес дослідження й оформлення висновків¹.

У судовому почеркознавстві багатооб'єктною традиційно вважають експертизу, що нараховує 10–20 і більше об'єктів дослідження (спірних почеркових об'єктів та зразків почерку (підписів) осіб, які перевіряються)².

Слід зазначити, що методика почеркознавчого дослідження при проведенні багатооб'єктних експертиз базується на загальних положеннях традиційних методик дослідження почерку та підпису залежно від досліджуваних об'єктів. Це зумовлено окремим характером останніх у межах загального виду експертиз як почерку, так і підпису. При збереженні положень окремих методик, рішення конкретних завдань потребують різних підходів залежно від характеру об'єктів дослідження. Специфічний зміст даної методики зумовлений чисельністю об'єктів дослідження або (та) порівняльних матеріалів³.

Об'єктами цього виду почеркознавчої експертизи можуть виступати як рукописні тексти (великого, середнього, малого об'єму), так і короткі записи (буквені, цифрові), підписи (буквені, штрихові, змішані), а також зразки почерків (підписів) осіб, які підлягають перевірці.

Кількісне збільшення об'єктів дослідження відразу приводить до якісних змін у структурі вирішення основного завдання, тому методика ідентифікаційного дослідження множинного почеркового об'єкта носить багатосходінковий характер – нерідко має місце необхідність вирішення певного проміжного завдання. При цьому отримані результати використовуються як вихідні дані для вирішення основного завдання. Таким завданням, наприклад, може бути вирішення питання про виконання спірних почеркових об'єктів однією особою. Цей факт у подальшому використовується при дослідженні – роботі з досліджуваними об'єктами як з єдиним почерковим масивом. При позитивному результаті експерт отримує якісно новий почерковий об'єкт, що містить більш повну інформацію про письмово-рухові навички виконавця. Виконання проміжного етапу дозволяє проводити сумарну оцінку виявлених ознак окремих об'єктів, чим значно полегшує ідентифікацію та зумовлює її надійність. Від отриманого проміжного результату залежить планування подальшого дослідження, вибір експертом відповідних окремих методик, побудови експертних версій⁴. У деяких випадках, залежно від отриманих результатів на стадії попереднього дослідження, виникає потреба вирішення діагностичних завдань, проведення діагностичних досліджень.

Характерною особливістю дослідження багатьох почеркових об'єктів є стадія їх групування. Множинний характер експертизи зумовлює викорис-

¹ *Семина Л. С., Злобина Т. Г.* Составление заключений по многообъектным почерковедческим экспертизам : метод. реком. Москва : ВНИИСЭ, 1977. 32 с.

² *Чекулаєва А. С.* Окремі методичні питання дослідження багатооб'єктної почеркознавчої експертизи. *Теорія і практика судової експертизи*. Київ, 2016, С. 337–339.

³ *Атаходжаев С. А.* Судебно-почерковедческое исследование множества подписей : метод. пособие. Ташкент : Ташкент. НИИСЭ МЮ Узбекской ССР, 1988. С. 2.

⁴ Там само. С. 4.

тання груп об'єктів дослідження, іноді вкрай різномірних за складом, стосовно яких необхідно проводити впорядкування та об'єднання за різними ознаками. Воно може стосуватися викладання процесу та результатів дослідження, самих об'єктів дослідження тощо.

Групування в багатооб'єктній експертизі фактично є рішенням класифікаційного проміжного завдання, діагностичного та ідентифікаційного аналізу, результатом якого є встановлення групової належності об'єктів¹. Деякі науковці сучасного почеркознавства, структуруючи попередній етап дослідження методики проведення багатооб'єктної почеркознавчої експертизи, пропонують включити в нього й окреме роздільне та порівняльне дослідження².

Ураховуючи викладене, слід зазначити, що методика проведення багатооб'єктних почеркознавчих експертиз уже на стадії попереднього дослідження має особливості, що відрізняють її від інших почеркознавчих методик. На думку авторів, увага експертів і ретельне виконання всіх етапів аналізу слугує передумовою всебічного дослідження та надання правильно-го висновку на поставлені питання.

Умовно стадію попереднього дослідження можна назвати ознайомленням із наданими матеріалами. Зазначений етап уключає, насамперед, вивчення процесуального документа про призначення судової почеркознавчої експертизи (ухвали/постанови), що надає експерту змогу з'ясувати: які саме об'єкти підлягають дослідженню, питання, поставлені на вирішення експертів, кількість осіб, які перевіряються та відносно яких поставлені питання, відомості стосовно умов виконання досліджуваних об'єктів і зразків.

Вивчаючи поставлені питання, експерт з'ясовує також, чи входять вони до компетенції експерта-почеркознавця, чи відповідають існуючим методикам почеркознавчого дослідження, методичним рекомендаціям, зазначеним у переліку Науково-методичних рекомендацій з питань призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом від 08.10.1998 № 53/5 Міністерства юстиції України (зі змінами та доповненнями).

Саме вивчення документа про призначення почеркознавчої експертизи надає експерту перше загальне уявлення про структуру завдання, що повинно бути вирішене. На цьому етапі перш за все вирішується питання щодо наявності та відповідності наданих об'єктів (за реквізитами в тому числі), зазначених у постанові/ухвалі про призначення експертизи. Звертаючи увагу на велику кількість наданих документів, особа, яка призначає судово-почеркознавчу експертизу, може припуститися помилки при визначенні об'єктів, не конкретизувати їх. При знайомстві з наданими об'єктами експерт звертає увагу на загальні ознаки, наприклад, матеріал документів (папір, дошка, камінь тощо), попередньо виявляє наявність ознак незвичного виконання досліджуваних почеркових об'єктів.

¹ Атаходжаев С. А. Знач. твір. С. 7–8.

² Соломаха Ю. В., Николайчук Т. В. Деякі питання методики дослідження багатооб'єктної судово-почеркознавчої експертизи. *Криміналістика і судебная экспертиза*. 2014. № 59. С. 212–217.

Виявлення ознак незвичного виконання для їх пояснення потребує певних відомостей, у тому числі й офіційних, що надаються особою, яка призначає експертизу. Також у документі доцільно зазначити певні особливості, що стосуються ймовірної особи-виконавця досліджуваних об'єктів (вік, стан здоров'я на період виконання досліджуваних об'єктів, інші вади, які можуть мати вплив на письмово-рухові навички виконавця, наприклад, володіння незвичною лівою рукою і т. ін.). Ці відомості впливають на подальшу перевірку порівнянності наданих зразків і встановлення достатності порівняльного матеріалу.

Перевірка наданих зразків іде за трьома напрямками:

- 1) наявність вільних, умовно-вільних і експериментальних зразків;
- 2) достовірність наданих зразків;
- 3) їх достатність із точки зору якості (відповідність характеру матеріалу, часу й умовам виконання) і кількості.

На цьому етапі експерт вирішує питання необхідності подання клопотання, відповідно до чинного процесуального законодавства України, про надання додаткових матеріалів, необхідних для проведення судово-почеркознавчої експертизи.

Зазначений етап завершується формулюванням загальних і окремих версій по суті поставлених на вирішення питань. Загальні версії слугують для групування досліджуваних об'єктів, при чому це відбувається як за характером загальної версії (наприклад, тотожний, нетотожний почерк, справжні, несправжні підписи тощо), так і за ступенем її вірогідності. Подібне групування є суттєвим для формування плану подальшого дослідження. Оскільки цей план цілком залежить від висунутих експертних версій, то в подальшому він може корегуватися, доповнюватися до визначеної версії вирішенням додаткових почеркових завдань (наприклад, діагностичних).

Ступінь вірогідності загальних та окремих версій і контрверсій залежить від кількості та інформативності досліджуваних об'єктів, варіаційності ознак у цих об'єктах і зразках. Значно більша вірогідність версій, що висувуються експертом, стосовно інформативних об'єктів, при низькій варіаційності їх і зразків. В інших випадках версії та контрверсії мають однакове значення для проведення дослідження¹.

Необхідно додати, що обсяг експертної практики за останні часи вимагає від експертів не лише оновлення методичних підходів у вирішенні почеркових завдань із великою кількістю об'єктів, але й удосконалення методів проведення відповідних досліджень. Одним із таких методів, що сприяють скороченню обсягу висновку багатооб'єктної почеркознавчої експертизи є можливість складання відповідних таблиць (розробок, виявлених ознак, як загальних, так і окремих).

Отже, підсумовуючи наведене, можна зазначити, що, попри те, що загальні положення методики судово-почеркознавчої експертизи поширюють-

¹ Атаходжаєв С. А. Зазнач. твір. С. 42.

ся й на багатооб'єктні дослідження, процес їх проведення має свої особливості, ігнорування яких може призвести до експертної помилки¹.

На нашу думку, розгляд у статті питань особливостей стадії попереднього дослідження при проведенні багатооб'єктної почеркознавчої експертизи має важливе значення для експертів-почеркознавців, як початківців, так і з великим досвідом роботи.

ОСОБЕННОСТИ ПРОВЕДЕНИЯ МНОГООБЪЕКТНЫХ СУДЕБНО-ПОЧЕРКОВЕДЧЕСКИХ ЭКСПЕРТИЗ

Брюхань С. Ф., Сиротенко Н. В.

Рассмотрена специфика многообъектной судебно-почерковедческой экспертизы. Подчеркнута актуальность их проведения и значение для принятия решений по делу. Обращено внимание на решение конкретных задач, которые требуют разных подходов, в зависимости от характера объектов исследования. Выделен многоступенчатый характер исследования множества почерковых объектов и рассмотрены особенности отдельной стадии – предварительного исследования. Раскрыта важность проведения этого этапа для дальнейшего планирования исследования, выбора экспертом соответствующих отдельных методик, построения экспертных версий. Указано, что методика проведения многообъектных почерковедческих экспертиз уже на стадии предварительного исследования имеет особенности, которые отличают ее от других почерковедческих методик. Затронуты вопросы, касающиеся ознакомления с представленными материалами, проверки сопоставимости образцов и установления достаточности сравнительного материала. Отмечена важность решения вопроса о необходимости направления ходатайства экспертом, а также завершения этапа предварительного исследования формулированием общих и частных версий по сути поставленных эксперту задач. Экспертная практика в последнее время требует от экспертов не только обновления методических подходов к решению почерковедческих задач при предоставлении большого количества объектов, но и усовершенствования методов проведения соответствующих исследований. Приведенная последовательность этапов исследования может быть одним из видов гарантии полного и всестороннего объективного проведения исследования большого количества объектов, служит почвой для принятия правильного экспертного решения. Рассмотрение вопросов особенностей стадии предварительного исследования при проведении многообъектной почерковедческой экспертизы имеет важное значение для экспертов-почерковедов, как начинающих, так и с большим опытом работы.

Ключевые слова: многообъектная экспертиза, алгоритм решения задачи, стадия исследования.

PECULIARITIES OF PERFORMING MULTIOBJECT FORENSIC HANDWRITING EXAMINATIONS

Briukhan S. F., Sirotenko N. V.

The specifics of multiobject forensic handwriting examination is considered. Urgency of their performing and the importance for making decisions on the case are underlined.

¹ Шведова О. В. Поняття та види багатооб'єктної судово-почеркознавчої експертизи. *Правові реформи в Україні: реалії сьогодення* : тези VII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. Дню юриста України. Київ, 2015. С. 227–229.

Attention is drawn to the solution of specific problems that require different approaches, depending on the nature of research objects. Multistage character of research on a multitude of handwriting objects is singled out and features of a separate stage, namely preliminary research are considered. Importance of this stage for the further research planning, selection of the corresponding separate techniques by expert, construction of expert versions is revealed. It is pointed out that methods of performing multiobject handwriting examination at the stage of preliminary research has features that distinguish it from other handwriting methods. Issues related to familiarization with the submitted materials, verification of comparability of samples and establishment of comparative material sufficiency are touched upon. Importance of resolving the issue regarding the need to send an application by a expert is noted. Also, the completion of the preliminary research stage by the formulation of general and private versions per se of the tasks assigned to expert is noted. Recently expert practice requires from experts not only to update methodological approaches in solving handwriting tasks when granting a large number of objects, but also to improve methods of performing relevant research. Above mentioned sequence of research stages can be one of the types of guarantee for full and comprehensive objective research on a large number of objects, an serve the basis for a correct expert decision. Consideration of the issues of features on the stage of preliminary research in carrying out a multiobject handwriting examination is important for handwriting experts, both beginners and with great experience.

Keywords: multiobject examination, algorithm of task decision, research stage.